

Esettanulmányok a kultúrdiplomácia kialakulásáról

Cultural Diplomacy and Europe's Twenty Years' Crisis, 1919–1939. Eds. MARTIN, Benjamin G. – PILLER, Elisabeth Marie. *Contemporary European History* 30. (2021):2. Special Issue. 168 oldal.

A *Contemporary European History* folyóirat 2021 májusában jelentette meg különleges, tematikus számát *European Cultural Diplomacy and the Twenty Years' Crisis, 1919–1939* címmel. A szerkesztőpáros, Benjamin G. Martin és Elisabeth Marie Piller – alapos bevezető tanulmányt követően – kilenc olyan kurrens tanulmányt gyűjtött össze, melyek tágan értelmezve a két világháború közötti Európa diplomáciatörténetére fókuszálnak, illetve az öreg kontinens államainak válságát és az országok közötti (kultúr)diplomáciai kapcsolatok átalakulását, felélénkülését járják körül.

Az első világháborút lezáró békeszerződések által új korszak köszöntött be a nemzetközi diplomácia történetében, mivel megszűntek az Európán belül korábban kialakult intellektuális és kulturális hálózatok, és átértékelődtek az addig bevált gyakorlatok és módszerek. Új államok jöttek létre, velük együtt további konfliktusok is kialakultak, ráadásul a tömegmédia elterjedése is kihívás elé állította a diplomácia szereplőit. Ebből adódóan a külügyminisztériumok érdeklődési körébe kerültek az olyan – szempontjukból korábban marginálisnak tűnő – kulturális rendezvények, mint a nemzetközi kiállítások, diákcseriprogramok, filmfesztiválok és nemzetközi táborok, hogy ezeket felhasználva pozitív képet alakítsanak ki országaikról. Lényegében ebben az időben zajlott le a diplomácia (rész-

ben) nyilvánossá tétele, az ehhez szükséges apparátus (például sajtóosztályok) kiépítése és a diplomáciai propaganda megszületése.

A tanulmányok az adott korszakban egy-egy államra jellemző diplomáciai tevékenységet mutatnak be részletesen. Ezáltal a különszám Franciaország, Németország, az Egyesült Királyság, Magyarország, Olaszország, Lengyelország, Spanyolország, Szovjetunió és Svédország kultúrdiplomáciai fejlődéstörténetébe kalauzolja el az olvasót, aki körképet kaphat arról, hogy milyen progresszív kultúrdiplomáciai tevékenységek váltak bevett gyakorlattá a két világháború közötti Európában. Több, akkoriban innovatívnak számító gyakorlat alakult ki ekkor, és jó részük máig élő hagyományként rögzült a nemzetközi kapcsolatok területén. Ugyanakkor fontos leszögezni, hogy a szerzők nem a klasszikus értelemben vett diplomácia történetét kívánják bemutatni, nem az államférfiak, arisztokraták és diplomaták egyeztetéseit vizsgálják. A *Contemporary European History* különszáma az államoknak a civil szereplőkkel való együttműködését elemzi és arra hoz példákat, hogy milyen módon vonta be az állam a diplomácia működtetésébe a társadalom szélesebb csoportjait. Ez a fókuszváltás új távlatokat nyit a hatalom és a nemzetközi kapcsolatok működésének megértéséhez.

A bevezető tanulmányban a szerkesztők az 1937. évi Párizsi Nemzetközi Kiállításon készült jellegzetes fotó szimbolikáján keresztül vezetik fel témájukat, melyen az Eiffel-torony lábainál – a korszak ideológiai feszültségére hívva fel a figyelmet – a német és szovjet pavilon néz egymással farkasszemet. Ezen a rendezvényen minden ország igyekezett magáról pozitív és karakteres imázst kialakítani, felülírva a korábbi világkiállítások ipari termékek bemutatására törekvő tendenciáit. Az országok pavilonjai és a hozzájuk kapcsolódó

programok kitűnően jelképezik azt a folyamatot, melynek során a demokráciák és a diktatúrák a kulturális szektor szakértelmét és tevékenységét a nemzetközi kapcsolat-építés szolgálatába állították, hiszen újszerű módon építészek, zenészek, táncosok és szakácsok stb. bevonásával reprezentálták magukat. A szerkesztők e kép bemutatásán keresztül hangsúlyozzák, hogy a kultúr-diplomácia rohamtempóban fejlődött a két világháború között Európában, és olyan gyakorlatként terjedt el, amely a korszakban alapvetően jellemezte a térség diplomáciai törekvéseit.

Mi az oka annak, hogy éppen az 1920-as és 1930-as évek gazdasági és társadalmi válságait megelő Európában kezdtek el az államok jelentős erőforrásokat fordítani a kultúr-diplomáciai tevékenységre? – tesz fel a kérdést a tanulmányok szerzői, és ezzel meg is határozzák vizsgálódásuk elsődleges irányát. Célként jelölik meg, hogy feltárják a kultúr-diplomácia kialakulásának és alkalmazásának történetét, illetve bemutatják, milyen módon generálták Európa különböző válságai ezt a folyamatot. További szándékuk, hogy lemérjék a kultúr-diplomáciai törekvések hatékonyságát, azaz, hogy mekkora mértékben enyhítette vagy súlyosbította az újfajta eszköztár alkalmazása a válságok hatását.

Minden tanulmány a kultúr-diplomácia más és más szegmensét helyezi fókuszba. A szövegek abból a feltételezésből indulnak ki, hogy az Európát érintő sorozatos krízisek serkentően hatottak a kultúr-diplomácia kialakulására, hiszen az államoknak egy alapvetően új nemzetközi kontextusban számos kihívással kellett szembenézniük. Megegyezik emellett az a látásmódjuk, miszerint a kultúr-diplomácia kialakulását csakis összeurópai módon lehet megérteni, hiszen az államok folyamatos kölcsönhatásban álltak egymással. Versengve és egymást utánozva igyekeztek

elérni diplomáciai céljaikat, legyen az például a politikai befolyás növelése, a piacokhoz való hozzáférés elérése, valamely ideológiai álláspont kultiválása vagy éppen az 1919-es békeszerződés legitimálása vagy felülvizsgálata. Ahogy a kötet felépítése is tükrözi, a tanulmányokat három tematikai egységbe sorolhatjuk. Ezek közül az első csoportot az a három írás alkotja, melyek az első világháborút követően a nem állami szereplők jelentőségét vizsgálják a kultúr-diplomácia fejlődésére gyakorolt hatásuk szempontjából. Ewa Bérard *The 'First Exhibition of Russian Art' in Berlin: The Transnational Origins of Bolshevik Cultural Diplomacy, 1921–1922* című tanulmánya szemlélteti, hogy az 1922-es Berlini Orosz Művészeti Kiállítás háttérében állami tisztviselők mellett művészek és értelmiségiek közös alkotómunkája állt. Annak ellenére, hogy ideológiai különbségek feszültek a bolsevik tisztviselők és az emigránsok csoportja között, mégis közösen dolgoztak az orosz kultúra bemutatásán. Tara Talwar *Extended Arm of Reich Foreign Policy? Literary Internationalism, Cultural Diplomacy and the First German PEN Club in the Weimar Republic* cikkében azt mutatja be, hogy a PEN Klub német szekciója magán- és állami szereplőket fogott össze, akik bár eltérő motivációkkal, de mindannyian a nemzetközi irodalmi hálózatot szerették volna felhasználni a határokon túli kapcsolatfelvételhez. Luis G. Martínez del Campo *Weak State, Powerful Culture: The Emergence of Spanish Cultural Diplomacy, 1914–1936* című írásában pedig a két világháború közötti spanyol kultúr-diplomácia jellegzetességeit foglalja össze, rámutatva, hogy az 1920-as években Primo de Rivera diktatúrája csakis a spanyol nyelvre és kultúrára alapozva tudta kiépíteni országga kultúr-diplomáciai intézményhálózatát.

A második tematikai egységbe a revizionizmus kultúr-diplomáciai kérdéseit

taglaló tanulmányok kerültek. Ezek olyan programokat vizsgálnak, amelyek politikusok és civilek összefogásával valósultak meg annak érdekében, hogy az első világháborút lezáró békék revízióját, a határok felülvizsgálatát elérjék. Meglepő módon ezt olyan ideológiai kontextusban hajtották végre, amelyet az internacionalizmus és a béke szelleme hatott át. Peter Polak-Springer *Gain Weight, Have Fun, Discover the Motherland: The German–Polish Children’s Summer Camp Exchange and Interwar Era Revisionism* című cikkében a német-lengyel nyári szünidei diákcsereprográmról értekezik, melyet a nemzetek közötti megbékélés jegyében szerveztek, ám a gyakorlatban mégis a nemzeti érdekek szolgálatába állították. Nagy Zsolt *The Race for Revision and Recognition: Interwar Hungarian Cultural Diplomacy in Context* című tanulmányában bemutatja, hogy a magyar kormányzat olyan lehetőségként tekintett a kultúrdiplomáciára, mely segíthet visszailleszteni az elszigetelt Magyarországot a nemzetközi közösségbe, valamint megtörni az első világháborúban kialakult status quót. Ezért a magyar tisztviselők arra törekedtek, hogy kultúrdiplomáciai céloknak alárendelve nemzetközi vallási és ifjúsági programokat rendezzenek. Ilyen volt az 1933. évi IV. Cserkész Világtalálkozó (Jamboree) – melynek jelentőségét bővebben is kifejti a szerző –, majd 1938-ban a 34. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus. E rendezvények szervezőinek diplomáciai célja az volt, hogy azt a képet közvetítsék az idelátogatóknak, hogy az országnak e régióban kulturális téren vezető szerepe van, és ezáltal a trianoni békeszerződés felülvizsgálatának ügyét előmozdítsák. Elisabeth Marie Piller tanulmánya a *The Transatlantic Dynamics of European Cultural Diplomacy: Germany, France and the Battle for US Affections in the 1920s* címet viseli. Piller Franciaország és Németország versengését tárja fel, mely

arra irányult, hogy az Egyesült Államokat megnyerjék szövetségeseiknek. Mindkét ország erőteljes tevékenységet fejtett ki azért, hogy kedvező képet alakítson ki magáról a tengerentúlon. Eszköz volt kezükben többek között a lapkiadás támogatása, az akadémiai kapcsolatrendszer ápolása, kulturális szervezetek támogatása és a nyelviskolák fenntartása. E két vetélkedő állam kölcsönösen megfigyelte egymást és gyakorlatokat vett át egymástól. Ez a folyamat hozzájárult ahhoz, hogy Németország önmagában is értékes stratégiaként kezdett a kultúrdiplomáciára tekinteni, és egyre tudatosabban alkalmazta azt. Piller emellett a két világháború közötti időszak kultúrdiplomáciájának transzatlanti dinamikájára hívja fel a figyelmet.

Végül, a harmadik tematikai egységet alkotó három tanulmány az ideológiai konfliktusok és a kultúrdiplomácia dinamikájának hatásait tárja fel, hiszen ekkor az ideológiák küzdelme szintén serkentően hatott a kultúrdiplomáciai gyakorlatokra. Alice Byrne *A ‘Sound Investment’? British Cultural Diplomacy and Overseas Students: The British Council’s Students Committee, 1935–1939* című írásában a Brit Birodalmon belüli és kívüli diákcsereprográmot vizsgálja a második világháború kitörését megelőző időszakra fókuszálva. Byrne érvelése szerint e kultúrdiplomáciai tevékenység háttérében az angol befolyás erősítése állt. Nikolas Glover és Andreas Mørkved Hellenes *A ‘Swedish Offensive’ at the World’s Fairs: Advertising, Social Reformism and the Roots of Swedish Cultural Diplomacy, 1935–1939* című közös munkájukban a csekély hatalmi befolyással rendelkező Svédország önreprezentációját vizsgálják a nemzetközi világkiállítások tükrében. Végül Benjamin G. Martin *The Birth of the Cultural Treaty in Europe’s Age of Crisis* című tanulmányában a kétoldalú diplomáciai kapcsolatok kibontakozó és

elterjedő alkalmazását járja körbe, feltárva, hogy a fasiszta Olaszország miképpen aknáztta ki ezt a kultúrdiplomáciai lehetőséget. Az olaszok a kétoldalú kulturális megegyezések súlyát azzal növelték, hogy az olasz aláíró az oktatásügyi miniszter helyett maga a külügyminiszter volt, ezáltal magasabb diplomáciai szintre emelték az együttműködést. Emellett az 1935-ben a magyar állammal kötött hasonló megállapodás újdonságot hozott abban, hogy az aláírók kötelezték magukat arra, hogy egy olasz tudósnak Magyarországon, míg egy magyar kutatónak Olaszországban biztosítanak akadémiai állást. E kötet valamennyi tanulmánya három, minden vizsgált államra jellemző tendenciát azonosít: a kultúrdiplomáciai tevékenység bővülését, ennek professzionalizációját és a nacionalizálódás felerősödését.

Amellett, hogy a tanulmányok azonos elméleti keretbe ágyazva készültek, a különszám kiemelkedő erőssége, hogy a szerzők különböző országokból származnak. Minden szerző felhasználja a diplomácia és a kultúrdiplomácia történetével kapcsolatban rendelkezésre álló legújabb szakirodalmat, és munkájukat ezen felül lokális (primer) források feltárásával is kiegészítik. Így a különszám angol, német és francia közgyűjteményi források mellett spanyol, lengyel, svéd vagy éppen magyar nyelvű iratállomány is bemutatásra kerül. Ez a nem mindennapi gyakorlat megalapozottságot ad és üdítő sokszínűséget kölcsönöz a kiadványnak. Sajnálatos – ugyanakkor a különszám tartalmi kereteiből adódóan érthető – módon nem minden európai állam kultúrdiplomáciai tevékenységébe nyerhet bepillantást az olvasó. Bár a befolyásosabb államokra (Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Olaszország, Szovjetunió) vonatkozóan külön-külön tanulmányokat közöl a kötet, és emellett a skandi-

náv régió (Svédország) és Kelet-Európa (Lengyelország, Magyarország) egyes országainak bemutatására is sor kerül, tanulságos és hasznos lett volna további kutatók bevonásával más országokra is kiterjeszteni a vizsgálódást, így árnyalva a különszám az európai tendenciákról alkotott képet. Ezzel együtt a kötet fontos erénye, hogy a szerzők teljesítik azon célkitűzésüket, hogy a nemzeti sajátosságokat összeurópai kontextusban értelmezve mutassák be a két világháború közötti Európában lezajlott kultúrdiplomáciai fejlődést. Végül méltányolva a kötet azon vállalását, hogy az európai folyamatokat tárja fel, a jövőben mégis érdemes lenne az Európa-központú történetészemlélet kereteit tovább tágítani a kultúrdiplomáciai vizsgálódások területén.

Összességében a *Contemporary European History* különszámáról elmondható, hogy magas szakmai színvonalon, kidolgozott elméleti megalapozottságával járul hozzá a diplomáciatörténet aktuális kérdéseinek megvitatásához. A szerzők határozottan leteszik a voksukat mellett az új diplomáciatörténeti áramlat mellett, mely az állam az irányú tevékenységét vizsgálja, hogy a civil csoportokat – saját autonóm célkitűzéseik mentén – milyen módon vonta be a nemzetközi kapcsolatok világába. Eddig nem állt a kutatók rendelkezésére olyan tanulmánygyűjtemény, mely a két világháború közötti időszak kultúrdiplomáciájának kérdésköréről behatóan értekezne, ennek fő indokaként az eddigi kutatások elsősorban hidegháborús fókuszát lehet megjelölni. Ennek az úrnek a betöltésére a *Contemporary European History* különszáma teszi meg az első lépést azáltal, hogy az egyes országokban lezajlott kutatási eredményeket egymás mellé rendezi, nemzetek feletti nézőpontot érvényesít, és láthatóvá teszi az általános európai szintű mintázatokat.

Várdai Levente